Elşən Zöhrab oğlu ORUCOV
İqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Universiteti, İqtisadiyyat və idarəetmə kafedrası, müəllim
elshan.orujov@au.edu.az
Qərbi Kaspi Universiteti, Ümumi iqtisadiyyat kafedrası, müəllim
elshen.orucov@wcu.edu.az
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2024.02.019

DÜNYA TİCARƏT TƏŞKİLATININ YENİ DÜNYA NİZAMININ APARICI TƏŞKİLATI KİMİ ROLU

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – Dünya Ticarət Təşkilatının (DTT) qloballaşma və iqtisadi liberallaşmanın aparıcı təşkilatı kimi formalaşmaqda olan yeni dünya nizamında rolu və yeni çağırışlara cavab verməsi və gələcək perspektivi haqqında tövsiyələrin verilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat işində sistemli yanaşma, məntiqi ümumiləşdirmə, müqayisəli tarix və analiz metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – Dünya Ticarət Təşkilatının dövlətlərin böyük əksəriyyətinin ticarət əlaqələrini əhatə edən beynəlxalq qurumlardan biri olduğunu nəzərər alaraq, onun gələcək funksiyaları və fəaliyyət istiqamətlərini aydınlaşdırmağa imkan verir.

Tədqiqatın nəticələri – Araşdırmaya əsasən, dünya köklü dəyişikliklərə məruz qaldığı bir zamanda Dünya Ticarət Təşkilatının gələcəyi onun XXI əsrin mürəkkəb iqtisadi reallıqlarının həllində uyğunlaşma, innovasiya və çoxtərəflilik prinsiplərini dəstəkləmək qabiliyyətindən asılı olacaqdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – Dünya Ticarət Təşkilatının qloballaşma və iqtisadi liberallaşmada əhəmiyyəti müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Dünya Ticarət Təşkilatı, qloballaşma, yeni dünya nizamı, yeni çağırışlar.

Giriş

Dünya Ticarət Təşkilatı (DTT) beynəlxalq ticarət və ticarətin mənzərəsini formalaşdıran qlobal iqtisadi idarəetmənin önündə dayanır. Dünya Ticarət Təşkilatı qloballaşma, texnoloji irəliləyişlər və geosiyasi dəyişikliklərlə səciyyələnən sürətlə dəyişən dünya nizamının mərkəzində və ölkələr arasında ticarət əlaqələrinin asanlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu məqalə DTT-nin formalaşmaqda olan yeni dünya düzənində aparıcı təşkilat kimi əhəmiyyətini vurğulayır, onun funksiyalarını, çağırışlarını və gələcək perspektivlərini araşdırır. Bundan əlavə, araşdırmada 2021-ci il iyunun 11-13-də Karbis körfəzində, Kornuollda “Böyük yeddilik” ölkələrinin 47-ci sammitində dünyanın yeni çağırışlar astanasında olması və dünya dövlətlərinin və beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən Dünya Ticarət Təşkilatının bu çağırışlara operativ cavab verməsi üçün atılmalı addımlara toxunulmuşdu. Sammitdə qlobal iqtisadi idarəetmə, beynəlxalq təhlükəsizlik və enerji siyasəti kimi məsələlər müzakirə olunaraq, dünyanın yeni çağırışlara hazır olması bəyan edilmişdi. Dünya Ticarət Təşkilatının (DTT) ən uğurlu beynəlxalq qurumlardan biri olduğuna dair geniş tarixi razılaşma var; onun üzvləri dünya ticarətinin 98 faizindən çoxunu təşkil edir. Bununla belə, bugünkü qlobal iqtisadi mənzərə ixtisar və çoxtərəfli razılaşmalardan uzaqlaşma ilə birlikdə sürətlə dəyişir. Bu amillər DTT-nin irəlidə görünən dəyərinə və roluna təsir göstərir.

Dünya Ticarət Təşkilatının Yeni dünya nizamının aparıcı təşkilatı kimi rolu

İnformasiya texnologiyaları infrastrukturunun, telekommunikasiyanın və hesablamanın genişlənməsi və inkişafı son bir neçə onillikdə qlobal inqilabı mümkün etdi. 1995-ci ildə DTT yaradılarkən mövcud olmayan yeni texnologiyalar bu onillikdə böyümə və inkişaf üçün həlledici

əhəmiyyətə malik oldu [1]. “Outsorsinq” inqilabı inkişaf etməkdə olan dünyaya əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdi: qlobal istehsal və yeni xidmətlər təchizat zəncirlərini kəskin şəkildə dəyişdi; korporativ casusluq və əqli mülkiyyət pozuntuları inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bir çox korporativ dəyişiklikləri dəstəklədi; və DTT danışıqları və gücləndirilmiş icra prosedurları bu tendensiyanın qarşısını ala bilmədi. Bundan əlavə, qlobal ticarətdə ən kritik problemlərdən biri misli görünməmiş balanssızlıq aspektidir. DTT hesabatlarına görə, bu gün Çin cəmi 2,263 trilyon dollar və ya dünya ixracının 16,25 faizi ilə yeni qlobal mal ixracatçısıdır. Dünyanın ən böyük mal ixracatçısı, dünya ixracının 17 faizi və üçüncü ən böyük idxalçısı, qlobal idxalın 12 faizidir. ABŞ qlobal idxalın 13,4 faizini (2,4 trilyon dollar) təşkil edərək əsas mal idxalçısıdır [12]. 1994-cü ildə Birləşmiş Ştatlar illik təxminən 120 milyard dollarlıq mal ticarəti kəsiri yaşayırdı; 2017-ci ilə qədər ABŞ-ın təkcə Çinlə illik ticarət kəsiri 375 milyard dolları ötüb.

Son uğurlu DTT danışıqları - Uruqvay Raundu - Avropada gücləndirilmiş, vahid bazar, NAFTA-nın yaradılması və İnformasiya Texnologiyaları Sazişi (İTA) kimi bir neçə çoxtərəfli sazişlərin nəticəsi idi. 2001-ci ilin noyabrında başlayan danışıqların Doha raundu inkişaf etməkdə olan ölkələrə açıq şəkildə diqqət yetirməklə beynəlxalq ticarət sistemində əsas islahatlara nail olmaq məqsədi daşıyırdı. Buna baxmayaraq, bu müddəa uğursuz oldu; kənd təsərrüfatı sektoru, xidmətlərin azad ticarəti və əqli mülkiyyət hüquqları ilə bağlı fikir ayrılıqları danışıqları dayandırıb. İyirmi il əvvəl DTT-nin əsas narahatlıqları çirklənmə, qlobal istiləşmə, xəstəliklər və struktur işsizlik idi - bu gündəm maddələrinin heç biri, şübhəsiz ki, effektiv şəkildə həll edilməmişdir, daha az həll edilmişdir. Ölçü də bir problemdir. DTT çox müxtəlif perspektivləri, inkişaf səviyyələri, əlaqələri və ambisiyaları olan 166 üzvdən ibarətdir. DTT sistemi səsvermə prosesinin yekdillik tələbinə görə bərbad hala düşüb. Nəticədə yeni sazişlərlə bağlı irəliləyiş dayanıb. Nümunə kimi ticarət tariflərinin azaldılması göstərilir ki, bu da 2000-ci ildəki ilə eyni səviyyədədir ki, bu da ümumdünya ən çox bəxşiş verən millətlər statusunun 3 faizidir [8].

Bu günün qlobal iqtisadi reallıqları nəinki yeni narahatlıqlar toplusunu və biznesin aparılması vasitələrini təqdim edir, həm də DTT-nin dünya ticarətinin arbitri kimi tarixi rolunun çox effektivliyinə meydan oxuyur.

Dünya Ticarət Təşkilatının tarixi missiyası

DTT-nin köklərini İkinci Dünya müharibəsindən sonra beynəlxalq ictimaiyyətin iqtisadi əməkdaşlığı inkişaf etdirmək və gələcək münaqişələrin qarşısını almaq üçün təsisatlar yaratmağa çalışdığı zaman axtarmaq olar. 1947-ci ildə imzalanmış Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş (TTBS) üzv dövlətlər arasında çoxtərəfli ticarət danışıqlarının və ticarət maneələrinin azaldılmasının əsasını qoydu. Onilliklər ərzində TTBS 1995-ci ildə rəsmi olaraq yaradılmış və yalnız mal ticarətini deyil, həm də xidmətlər və əqli mülkiyyət hüquqlarını əhatə edən daha geniş mandata malik DTT-yə çevrilmişdir.

Hazırda DTT-nin əsas funksiyası üzv dövlətlərə ticarət sazişləri üzrə danışıqlar aparmaq, mübahisələri həll etmək və ticarət qaydalarına riayət olunmasına nəzarət etmək üçün platforma təmin etməklə beynəlxalq ticarətin rəvan axınını asanlaşdırmaqdır. Ticarət danışıqları vasitəsilə DTT ticarəti liberallaşdırmaq, iqtisadi inkişafı təşviq etmək və bütün iştirakçılar üçün bərabər oyun şəraitini təmin etmək məqsədi daşıyır. Bundan əlavə, təşkilat üzv dövlətlər arasında ticarət mübahisələrinin həlli üçün mühüm alət kimi xidmət edən mübahisələrin həlli mexanizmi vasitəsilə ticarət sazişlərinin icrasına və icrasına nəzarət edir.

Çin: “Qayda pozan”, yoxsa “Qayda yaradan”?

Diqqət Çinin inkişafına yönəlib, təkcə Çinin yüksələn iqtisadi güc kimi çox aktual ortaq maraq obyekti olduğuna görə deyil, həm də daha çox onun inkişafı ilə bağlı müvafiq məlumatların zənginliyinin səbəbidir [5]. 2001-ci ildə Qərbin Çini DTT-yə daxil olmağa açıq dəvət etməsi onun qlobal iqtisadi gücə yüksəlməsinə yol açdı. O vaxtdan bəri DTT-də güc balansı kəskin şəkildə dəyişdi. Çinin qlobal iqtisadiyyata xarici investisiyaları 30 dəfə artaraq 7 milyard dollardan (qlobal BXİ-nin yalnız bir faizini təşkil edir) demək olar ki, 200 milyard dollara (qlobal BXİ-nin 13 faizi) qədər artmışdır [9]. Çin DTT-yə “qaydaları götürən” kimi daxil oldu, “qaydaları sarsıdan”a

çevrildi və indi də “qaydalar yaradan” olmaq niyyətindədir. Əslində, Çin, ABŞ və Aİ arasında iqtisadi əlaqələr DTT-dəki bir çox razılaşma və mübahisələri müəyyənləşdirir. Si Tsinpin-in milli cavanlaşma haqqında “Çin arzusu” Çini mərkəzə qoyaraq beynəlxalq iqtisadi sistemi yenidən formalaşdırmaq üçün bir yol kimi qəbul edilə bilər.

Çin Qərb üçün asan tərəfdaş olmayıb. Çinin azad bazar iqtisadiyyatına keçəcəyinə dair ilkin nikbinlik hələ də özünü doğrultmayıb. Üstəlik, “Çin xüsusiyyətlərinə malik kapitalizmi” ilə ölkə böyük təhriflər yaradaraq və DTT-nin öhdəsindən gələ bilmədiyi mübahisələrə səbəb olmaqla, açıq ticarət sisteminin əsas faydalarını götürdü. Mübahisəli məsələlərə əqli mülkiyyət hüquqları (ƏMH), hökumət subsidiyaları və dövlət müəssisələri (DMM) vasitəsilə azad bazara yenidən baxılması, Çində bazara giriş üçün əsas məhdudiyyətlərlə bazara çıxış üçün qeyri-bərabər şərtlər və ədalətsiz texnologiya transferi daxildir. Çində fəaliyyət göstərən xarici firmalar məhdudlaşdırıcı qaydalara qarşı mübarizə aparır - hökumət tez-tez onlardan bazara çıxış şərti olaraq öz əqli mülkiyyətlərini təhvil vermələrini tələb edir. Bazara asimmetrik giriş və qarşılıqlı əlaqənin olmaması siyasi səviyyədə daha da artır.

Tarif və ticarətlər üzrə sazişlər pozuntusunun olub-olmadığını müəyyən etmək səlahiyyətinin verilməsi və bu pozuntuya görə cavab tədbirləri görülməsinin təsdiqi məhkəmə prosesinə bənzəyir, lakin onun kökündə, mübahisəli olaraq, məhkəmə proseslərinə bənzəyən danışıqlardır. Bu mülahizəni həddindən artıq həddə çatdırmaq və müvafiq olaraq, bu baxımdan bütün məhkəmə proseslərinin sadəcə danışıqlar olduğunu söyləmək olar [6]. Mövcud DTT nizamnaməsi ilə Çini məsuliyyətə cəlb etmək çətindir [4]. Çinin “bazar təhrifinin” və “ədalətsiz rəqabət şəraitinin” nəticələri qlobal ticarət əlaqələri ritorikasını istehlak edir; hazırkı ABŞ administrasiyası tərəfindən yüksək səslə səsləndirilən bu fikirlər AB və Yaponiya kimi digər oyunçular tərəfindən də geniş şəkildə paylaşılır. Yüksək ticarət kəsirlərinə görə, Birləşmiş Ştatlar DTT islahatlarına təkan verir, tarifləri artırır və DTT-nin apellyasiya orqanında (ABŞ mübahisələrin həlli prosesində əsas oyunçu olduğu) yerlərin namizədliyini rıçaq kimi bloklayır. İstənilən islahatlar hökumətin müdaxilələri nəticəsində yaranan bazar təhriflərini tənzimləmək, ədalətsiz ticarət və investisiya təcrübələri haqqında məlumatların toplanması prosesini sadələşdirmək, qadağan olunmuş subsidiyaların əhatə dairəsini genişləndirmək və mütənasib cavab tədbirləri üçün sərhədlər müəyyən etmək məqsədi daşıyır.

Rusiya-Ukrayna müharibəsinin qlobal ticarətə təsiri

Rusiya-Ukrayna müharibəsi ticarət axınlarını və tədarük zəncirlərini bir neçə yolla pozub. Ukrayna kənd təsərrüfatı məhsullarının əsas istehsalçısıdır və münaqişə artıq buğda, qarğıdalı və digər əsas məhsulların qlobal bazarlarına təsir göstərib. Enerji resurslarının əsas ixracatçısı olan Rusiya qlobal enerji bazarlarına və qiymətlərinə təsir edən sanksiyalarla üzləşib [9]. Bu pozuntular qlobal inflyasiya və iqtisadi sabitliyə təsir edərək ərzaq və enerji qiymətlərinin artmasına səbəb ola bilər. Ticarət mübahisələrinin idarə edilməsində və danışıqların asanlaşdırılmasında DTT-nin rolu belə sarsıntılar zamanı kritik olur. Təşkilat üzvləri arasında azad və ədalətli ticarəti təşviq etmək missiyasını dəstəkləmək üçün mürəkkəb geosiyasi gərginlikləri idarə etməli olacaq. Bununla belə, müharibə nəticəsində, xüsusən də ticarət mübahisələri artarsa və ya üzv ölkələr iqtisadi təzyiqlərə cavab olaraq proteksionist tədbirlərə əl atarlarsa, DTT-nin resurslarını və imkanlarını gərginləşdirə bilər.

Rusiya-Ukrayna münaqişəsi qlobal ittifaqları və dinamikanı yenidən formalaşdırdı. Qərb ölkələri Rusiyaya qarşı sanksiyalar tətbiq edərək, ticarət əlaqələrinə və maliyyə axınına təsir göstərə bilib. Yeni geosiyasi çatışmazlıq xətlərinin ortaya çıxması DTT-nin qərar qəbul etmə proseslərinə təsir edə bilər, üzv ölkələr potensial olaraq müxtəlif bloklar və ya ittifaqlar boyunca birləşirlər. Müharibə həm də DTT-nin geosiyasi mülahizələrlə bağlı mübahisələrin həllinə yanaşmasına təsir göstərə bilər. Üzv ölkələr ticarət mübahisələrini qərəzsiz həll etmək səylərini çətinləşdirərək, öz strateji maraqlarını inkişaf etdirmək üçün təşkilatın mexanizmlərindən istifadə edə bilərdilər. Rusiya-Ukrayna müharibəsindən sonra DTT çoxsaylı problemlərlə üzləşə bilər. Əsas problemlərdən biri ticarət siyasətlərinin təşkilatın ayrı-seçkiliyə yol verməmək və şəffaflıq prinsiplərinə uyğunluğunun təmin edilməsidir. Müharibə proteksionizmin artmasına səbəb ola bilər, çünki

ölkələr öz iqtisadiyyatlarını xarici şoklardan qorumağa çalışırlar. DTT bu hadisələri izləməli və üzv ölkələri açıq bazarlara dair öhdəliklərini yerinə yetirməyə təşviq etməlidir. Digər problem isə münaqişənin inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqtisadi təsirinin aradan qaldırılmasıdır. Bir çox aşağı gəlirli ölkələr iqtisadi inkişaf və yoxsulluğun azaldılması üçün sabit qlobal ticarətə arxalanırlar. Müharibənin səbəb olduğu pozulma mövcud bərabərsizlikləri gücləndirə və davamlı inkişaf məqsədlərinə doğru irəliləməyə mane ola bilər.

Bu çağırışlara cavab olaraq, DTT öz effektivliyini və aktuallığını gücləndirmək üçün islahatlar aparmalı ola bilər. Bu, yeni texnologiyalar və təchizat zəncirinin dinamikasını nəzərə almaq üçün ticarət qaydalarının modernləşdirilməsini əhatə edə bilər. Təşkilat həmçinin yaranan ticarət mübahisələrini effektiv şəkildə həll etmək üçün mübahisələrin həlli mexanizmlərini təkmilləşdirməli ola bilər. Bundan əlavə, DTT təsirə məruz qalmış regionlarda münaqişədən sonra yenidənqurma və iqtisadi bərpanın təşviqində rol oynaya bilər. Ticarət və investisiyaları asanlaşdırmaqla təşkilat müharibədən zərər çəkmiş ərazilərdə sabitliyə və rifaha töhfə verə bilər. Rusiya-Ukrayna müharibəsi Dünya Ticarət Təşkilatına və qlobal ticarət sisteminə dərin təsir göstərərək, ticarət axınını pozdu, geosiyasi münasibətləri gərginləşdirdi və iqtisadi sabitliklə bağlı narahatlıqları artırdı. DTT bu çətinlikləri həll edərkən, açıq və inklüziv ticarəti təşviq etmək missiyasını dəstəkləmək üçün öz strategiyalarını və mexanizmlərini uyğunlaşdırmalıdır. Üzvləri arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməklə və yaranan ticarət problemlərini həll etməklə DTT qlobal iqtisadiyyatın bərpasına və müharibədən sonra sabitliyə töhfə verə bilər.

Dünya Ticarət Təşkilatının qarşısında duran çağırışlar

Qlobal iqtisadiyyatda mərkəzi roluna baxmayaraq, DTT yeni dünya nizamında onun effektivliyini və aktuallığını təhlükə altına alan çoxsaylı problemlərlə üzləşir. Ən aktual problemlərdən biri proteksionizm və birtərəfliliyin artmasıdır, çünki bəzi ölkələr qəbul edilən iqtisadi təhlükələrə cavab olaraq ticarət maneələri və tariflərə əl atırlar. Bundan əlavə, DTT qloballaşmanın sürətli tempinə və rəqəmsal ticarət, ətraf mühitin davamlılığı və əmək standartları kimi yeni problemlərin ortaya çıxmasına uyğunlaşmaq üçün mübarizə aparır [10]. Bununla belə, təşkilat şəffaflığın, demokratik hesabatlılığın və qərarların qəbulu proseslərində inklüzivliyin olmamasına görə tənqid olunur.

Bu çətinliklərə baxmayaraq, DTT qaydalara əsaslanan beynəlxalq ticarət sisteminin formalaşdırılmasında və dövlətlər arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsində əvəzsiz olaraq qalır. Dünya COVID-19 pandemiyası nəticələri, Rusiya-Ukrayna müharibəsi və rəqəmsal iqtisadiyyata keçid də daxil olmaqla mürəkkəb iqtisadi çağırışlarla mübarizə apararkən, ticarətin liberallaşdırılması və iqtisadi bərpanın təşviqində DTT-nin rolu həmişəkindən daha mühüm hala gəlib. Yeni dünya düzənində aktuallığını qorumaq üçün DTT öz effektivliyini artırmaq, ortaya çıxan problemləri həll etmək və üzvlərinin və maraqlı tərəflərin etimadını bərpa etmək üçün islahatları qəbul etməlidir.

Yeni dünya nizamı qaydalarında Dünya Ticarət Təşkilatının ticarət razılaşmalarına yaşıl iqtisadiyyat və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə üçün də qaydaları daxil etməsi vacibdir. 2001-ci ildə DTT-yə qoşulduqdan sonra Çinin qlobal CO2 emissiyalarında payı 1990-cı ildəki 5 faizdən 2019-cu ildə 21 faizə yüksəldi. Ticarət yüksəldi, lakin qlobal rifah dövrü gəlmədi və artan ticarət CO2 emissiyasının artması deməkdir. 1990-cı ilin əvvəlində, Rio Sammitində BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası razılaşdırıldıqda, Dünya Ticarət Təşkilatı (DTT) da yaradıldı və ölkələr arasında azad ticarəti asanlaşdırmaq üçün qlobal qaydalar imzalandı [11]. Razılaşma sadə idi: əmək xərcləri və ətraf mühit standartları aşağı olan ölkələrdə mallar istehsal edildikdə, istehsalın dəyəri aşağı düşəcək. İxrac iqtisadiyyatları hələ də inkişaf etməkdə olan dünyada, lakin ən əsası, istehlakçıların daha ucuz mallardan və xidmətlər bumundan faydalanacaqları zəngin dünyada rifaha səbəb olardı. Lakin buna nail olunmadı.

Müasir siyasi dünya, demək olar ki, tərkib hissələri sürətlə mərkəzi rəhbərliyi qədər vacib hala gələn dövlətlərdən ibarətdir. Slaughter təkcə bu şəbəkələri təsvir etmir, həm də onların dünyanı necə yaxşılaşdıra biləcəyinə dair plan hazırlayır. Demokratik cavabdehlik suallarına baxmayaraq, bu yeni dünya nizamı hansısa “dünya hökumətinin” qlobal diktələri tətbiq etdiyi bir nizam deyil.

Artıq daxildə olan hökumətlər xaricdə, şəbəkələşmiş dünya nizamında qarşılaşdığımız problemləri həll etmək üçün ən yaxşı ümidimizdir [3].

Beləliklə, “qloballaşma istər dünya miqyasında, istərsə də ölkə daxilində keyfiyyətcə yeni iqtisadi və maliyyə mühitinin formalaşmasına yol açmışdır. Mütəxəssislərin əksəriyyəti hesab edir ki, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin liberallaşması eyni tipli qanunlarla idarə olunan, vahid və yaxud yüksəkdönərli ödəmə vasitələrindən istifadə edilən vahid və yekcins qlobal bazar məkanının yaranmasını sürətləndirir. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi nəticəsində ölkələrarası mövcud maneələr getdikcə aradan qaldırılacaqdır. Bu isə rəqabətin qlobal xarakter almasını təmin edəcək, dünya ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə edilməsinə səbəb olacaqdır” [2].

Nəticə

DTT ticarətə təsir edən dəyişikliklərdən və yeni inkişaflardan təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərmir. Son üç onillikdə dünyanın makroiqtisadi mühiti ən azı dörd mühüm hadisə ilə sarsıldı: terrorizmin yayılması, 2008-ci ilin maliyyə böhranı, “Covid-19” pandemiyası və Rusiya-Ukrayna müharibəsi. Terrorizm milli təhlükəsizliyin siyasi və iqtisadi aspektlərinin daxili diqqətini artırdı; qlobal tənəzzül istehsalın və xidmətlərin içəriyə doğru geri çəkilməsinə səbəb oldu. Beynəlxalq iqtisadi məsələlərə diqqət yerli iş yerlərinin yaradılmasına, daxili kredit bazarlarının təhlükəsizliyinə və qorunmasına və likvidliyin artırılmasına yönəldildiyi üçün nəzərə alınmadı. Bundan əlavə, maliyyə və siyasi münaqişələr dünyanın bir çox ölkələrində qanunvericilər arasında daha çox qütbləşməyə səbəb olur. Az sayda ölkədə tamamilə azad ticarətə yaxınlaşma var. Qanuni olaraq Çinin bir hissəsi olan, lakin ayrıca iqtisadi siyasət aparan Honq Konq şəhəri heç bir tarif və idxal kvotası olmayan yeganə müasir iqtisadiyyat ola bilər [7].

DTT-də davam edən çıxılmaz vəziyyətlər və fikir ayrılıqları nəticəsində xarici aktorlar güzəştli çoxtərəfli ticarət danışıqları ilə müəyyən edilən yeni “özünü et” yanaşmasını qəbul edirlər – yalnız məhdud sayda oyunçular üçün əl istehsalı və ondan faydalanırlar.

Bundan əlavə, Çinin nüfuzunun artması məsələsi var. 2018-ci ilin sentyabrında ABŞ AB və Yaponiya ilə birlikdə DTT-nin gələcəyi ilə bağlı ortaq narahatlıqlarını dilə gətirən və çoxtərəfli ticarət üçün əsas platforma kimi etibarlılığını şübhə altına alan qısa bəyanat imzaladı. Birləşmiş Ştatlar və Çin arasındakı çətin ticarət əlaqələrinin və ABŞ-ın hazırkı administrasiyası tərəfindən tətbiq edilən böyük təzyiqin dərhal nəticəsi olaraq, Çin Avropa şirkətlərinə bəzi sektorlara giriş imkanı verdi, eyni zamanda DTT islahatları ilə bağlı Aİ ilə əməkdaşlıq edəcəyinə 2018-ci ilin iyul ayında qəbul edilmiş qərarla Aİ-Çin Sammiti zamanı söz verdi. Eyni zamanda, Çin mövcud qlobal ticarət nizamını qorumaq istəyir, çünki xarici dünya onun iqtisadi inkişafı üçün həmişəkindən daha çox vacibdir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, Dünya Ticarət Təşkilatı qlobal iqtisadi idarəçiliyin təməl daşı rolunu oynayan yeni dünya nizamında mərkəzi mövqe tutur. Əhəmiyyətli problemlərlə üzləşsə də, DTT ticarətin liberallaşdırılmasında, mübahisələrin həllində və dövlətlər arasında əməkdaşlığın təşviqində mühüm rol oynamağa davam edir. Dünya köklü dəyişikliklərə məruz qaldığı bir vaxtda DTT-nin gələcəyi onun XXI əsrin mürəkkəb iqtisadi reallıqlarının həllində uyğunlaşma, innovasiya və çoxtərəflilik prinsiplərini dəstəkləmək qabiliyyətindən asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Kərimli, İ.A. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri / İ.A.Kərimli – Bakı, – 2006.
2. Vəliyev, D.Ə. Qloballaşma proseslərinə Uol-Stritdən fərqli baxış // – Bakı: İpək yolu, – 2004. №1.
3. Anne-Marie Slaughter. The Real New World Order. Foreign Affairs. Vol. 76, No. 5 (Sep. - Oct., 1997), pp. 183-197 (15 pages).
4. Agreement Establishing the World Trade Organization (https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto.pdf).

5. Joseph Straus. The Impact of the New World Order on Economic Development: The Role of the Intellectual Property Rights System, 6 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L. 1 (2006).
6. Thomas J. Dillon Jr. The World Trade Organization: A New Legal Order for World Trade? Michigan Journal of International Law. Vol.16, No.2, 1995.
7. P.R.Krugman, M.Obstfeld, M.J.Melitz. International trade: theory and policy. Eleventh edition. Harward, 2018.
8. Valbona Zeneli, Michael R. Czinkota. WTO as a Reflection of Emerging 'New' World Order. The Diplomat. February 11, 2019.
9. www.globalgovernanceproject.org/g7-summit/
10. www.unctad.org/system/files/official-document/ditctab20051_en.pdf
11. www.wto.org/

Эльшан Зограб оглы Оруджев
Доктор философии по экономике
Азербайджанский Университет
Кафедра экономики и менеджмента, преподаватель
elshan.orujov@au.edu.az
Западно-Каспийский Университет,
Кафедра общей экономики, преподаватель
elshen.orucov@wcu.edu.az

Роль всемирной торговой организации как ведущей организации нового мирового порядка

Резюме

Целью исследования является предоставление рекомендаций о роли Всемирной торговой организации (ВТО) как ведущей организации глобализации и экономической либерализации в формирующемся новом мировом порядке, ее реакции на новые вызовы и ее будущей перспективе.

Методология исследования – в исследовательской работе использовались системный подход, логическое обобщение, сравнительно-исторические и аналитические методы.

Прикладная значимость исследования – учитывая, что Всемирная торговая организация является одной из международных организаций, охватывающих торговые отношения подавляющего большинства государств, позволяет уточнить ее функции и деятельность в ближайшем будущем.

Результаты исследования – согласно исследованию, поскольку мир претерпевает радикальные изменения, будущее Всемирной торговой организации будет зависеть от ее способности поддерживать принципы адаптации, инноваций и многосторонности в решении сложных экономических реалий 21 века.

Определяется оригинальность и научная новизна исследования – значение Всемирной торговой организации в глобализации и экономической либерализации.

Ключевые слова: Всемирная Торговая Организация, глобализация, Новый мировой порядок, новые вызовы.

Elshan Zohrab Orujov
Doctor of Philosophy in Economics
Azerbaijan University
Department on economics and management, teacher
elshan.orujov@au.edu.az
Western Caspian University,
Department on general economics, teacher
elshen.orucov@wcu.edu.az

The role of the World Trade Organization as the leading organization of the New world order

Summary

The purpose of the study is to provide recommendations on the role of the World Trade Organization (WTO) as a leading organization of globalization and economic liberalization in the emerging new world order and its response to new challenges and its future perspective.

Methodology of the research – systematic approach, logical summarization, comparative history and analysis methods were used in the research work.

The applied importance of the research – considering that the World Trade Organization is one of the international organizations that covers the trade relations of the vast majority of states, it allows to clarify its functions and activities in the near future.

Findings of the study – According to the study, as the world undergoes radical changes, the future of the World Trade Organization will depend on its ability to uphold the principles of adaptation, innovation and multilateralism in addressing the complex economic realities of the 21st century.

The originality and scientific novelty of the research - the importance of the World Trade Organization in globalization and economic liberalization is determined.

Key words: World Trade Organization, globalization, new world order, new challenges.